

Mellem blod, lort, kollegaer og ledelse

Prekær stil i Kenneth Jensens Tragedie plus tid gange ni og Kristian Lundbergs Yarden

“ Han er smurt ind i blod og lort, ham, der afliver kreaturerne. Jeg ved ikke, hvad han hedder, han siger aldrig noget i pauserne, stirrer for det meste tomt ud i luften, som om det er lykkedes ham at finde et helle i det hele, mellem blod, lort, kollegaer og ledelse [...]. Flemming siger, han er blevet sådan af jobbet, at der ikke er nogen, der kan aflive 100 køer om dagen, uden at det sætter sig, og at man bare skal lade ham være. (Jensen, 17)

Sådan betragter fortælleren på apatisk vis sin hårdt prøvede slagterikollega i Kenneth Jensens roman *Tragedie plus tid gange ni* fra 2017 (herefter primært *Tragedie*). Romanen er blandt en række skandinaviske skønlitterære værker fra de senere år, der skildrer prekært arbejde og liv, og hvor synsvinkelbærerne står alene uden arbejds- og klassefællesskaber med andre, der lever lige så usikkert som dem selv (f.eks. Blendstrup; Elstad; Zeuthen).

Ifølge den britiske økonom Guy Standing er det da også et grundtræk ved prekariatet, at det er en klasse *in spe*, der er individualiseret, splittet og uden klassebevidsthed (Standing 2017). I den skandinaviske litteratur kommer prekariatets splittelse ofte til udtryk igennem distancerende synsvinkler eller 'blikke' i og på tværs af, hvad Standing kalder prekariatets 'fraktioner' (henholdsvis dele af den oprindelige arbejderklasse, dele af den kreative og kulturelle klasse, samt migranter). *Tragedie* af Jensen og *Yarden* (2009) af svenske Kristian Lundberg er symptomatiske for denne litterære tendens i og med, at der i værkerne er en distance i blikket fra de autofiktive jegfortællere på de prekære *andre* såvel som i relationerne mellem de prekære andre i romanernes manuelt arbejdende prekariat.

Dog findes der på ambivalent vis og i varierende grad solidaritet og bevidsthed om et potentielt klassefællesskab i disse blikke. Det er denne ambivalens, jeg vil undersøge med afsæt i de to forfatterfortælleres placering i en klasse-mæssig gråzone: De står mellem den manuelt arbejdende og den kreativt arbejdende del af prekariatet, og deres blikke på de prekære kolleger i det manuelle prekariat kan derfor tjene til at forstå de forskelle, som ligger til grund for prekariatets splittelse.

Et centralt udgangspunkt for såvel distancen som solidariteten i fortællernes blikke er den manuelt arbejdende krops vilkår, egenskaber og udseende. Jeg vil derfor undersøge fortællernes betragtninger og vurderinger af arbejderkroppen med henblik på at forstå, hvad det vil sige at arbejde og leve prekært, samt komme frem til en forståelse af, hvad der forhindrer identifikation og solidaritet blandt de prekære.

Artiklen tager afsæt i en præmis i aktuell litteraturvidenskab om, at socialt engageret litteratur kan skabe indsigt og indføling i at leve prekært og dermed indirekte modarbejde prekariatets splittelse (Simonsen; Haarder, Simonsen et al.). Denne indføling må i *Tragedie* og *Yardens* tilfælde antages at blive muliggjort hos et relativt snævert middelklassepublikum; begge værkers formsprog er poetisk prosa, hvilket ikke kan antages at tiltrække mange læsere uden for akademiske eller boglige miljøer. Artiklen undersøger, hvad der sker med dette litteraturens solidaritetsfremmende potentiale, når det prekære forfatterjeg (med en vis portion kulturel kapital) skriver om antageligt endnu mere prekære mennesker *til* læsere, der ikke selv i udgangspunktet tager del i – og måske har svært ved at sætte sig ind i – de skildredes vilkår. Dette forhold vil jeg mod slutningen belyse ved hjælp af litteraten Peter Simonsens begreb om 'prekær stil', der indfanger en fortællers ukomplette forståelse af mennesker, som fortælleren har prekære levevilkår til fælles med, men alligevel står på afstand af. I forlængelse heraf diskuterer jeg, hvad fortællernes udsigelsespositioner i forhold til de prekære andre betyder for værkernes solidaritetsfremmende potentiale og evne til at repræsentere prekariatets erfaringer.

Teoretisk afsæt: prekariat, klasse og krop

Jeg vil først skitsere en teoretisk ramme om begreberne prekaritet og klasse, som skal understøtte og nuancere mine analyser. For at få en grundlæggende forståelse af den måde, hvorpå prekære liv frembringes, kan man trække på den amerikanske filosof Judith Butlers socialontologiske refleksioner over, at prekaritet altid fordeles på en bestemt ulige måde i form af sociale vilkår. Hvem der beskyttes i hvilken grad via den strukturelle fordeling af “social and economic support, housing, health care, employment, rights of political expression, forms of social recognition, and conditions for political agency” (Butler 2015b, 198), bestemmes ifølge Butler af “opfattelsen’ og ‘anerkendelsen’ af liv” (Butler 2015a, 42). Ifølge Butler betinges samfundets ulige beskyttelse af dets subjekter således altid af en diskursiv ramme for anerkendelse. Neoliberalismens krav om hver enkeltes økonomiske og sociale selvtilstrækkelighed er ifølge Butler blevet en fremherskende anerkendelsesnorm, hvilket er sket som følge af en diskursiv ophøjelse af det frie markedes mekanismer: “market rationality is deciding whose health and life should be protected and whose health and life should not” (Butler 2015b, 11).

Fra et økonomisk og klasseteoretisk perspektiv beskriver Standing i *Prekariatet* en klasse defineret af “prekær, risikabel eller usikker tilknytning til arbejdsmarkedet” (s. 11), der er vokset frem siden de sene 1970'eres afmontering af velfærdsstaten, samt neoliberalismen og globaliseringens deregulering af arbejdsmarkedet (s. 20, 57). Særligt individer fra middel- og arbejderklassen blev påvirket af øget usikkerhed og kom til at udgøre en klasse bestående af tidsbegrænset og

løst ansatte, herunder projektansatte, vikarer og freelancere, og derudover industriarbejdere og ufaglærte, hvis jobs trues af globalisering og automatisering, arbejdsløse og bistandsklienter, samt migranter (s. 36-39). Prekariatet er således en uhomogen klasse, men Standing finder grundlag for en samlet kategorisering pga. undergruppernes “fælles oplevelse af, at deres arbejde er et redskab (til at overleve), opportunistisk (man tager, hvad der kommer) og prekært (udsat)” (s. 34).

Prekariseringen har ikke ramt Skandinavien lige så hårdt som andre dele af Europa, USA og Asien. Især *flexicurity*-modellen har forhindret udpræget prekarisering, men i en dansk sammenhæng har finanskrisen i 2008 og stramminger på dagpenge- og kontanthjælpsområdet bidraget til en svækkelse af de sociale sikrings-systemer (Risager, 47). Samtidig påpeger den norske arbejdsmarkedsforsker Ingeborg Eliassen, at *flexicurity*-modellen er anlagt på at skabe flere jobs gennem den stigende vækst, som fleksible arbejds- og lønvilkår muliggør, men at de jobs, der skabes, i høj grad er lavtlønnede og tidsbegrænsede (Knudsen). En forbeholden brug af begrebet om prekariatet kan derfor retfærdiggøres i en skandinavisk kontekst.

Ifølge Standing kan prekariatet endnu ikke betragtes som “*sin egen klasse* i den marxistiske betydning af ordet”, men kun som en klasse *in spe* (Standing 2017, 22). Standing forstår i forlængelse af Karl Marx en klasse, der er *sin egen* eller *for sig* (og ikke blot *i sig*), som en gruppe af individer, der er bevidstgjort om deres fælles position i samfundets økonomiske struktur og derigennem finder sammen og forsvare fælles klasseinteresser (Marx, 248). Det, der imidlertid forhindrer prekariatet i en sådan organisering, er ifølge Standing dets opdeling i tre fraktioner, der er splittede fra hinanden. Disse fraktioner er for det første *atavisterne*, der består af lavtuddannede, primært i manuelle erhverv, som er frustrerede over ikke at have samme jobsikkerhed som tidligere generationers arbejderklasse (Standing 2014, 11). For det andet *nostalgikerne*, der består af migranter og minoriteter (2017, 183). Og for det tredje *progressivisterne*, som består af højtuddannede, der oplever ikke at kunne opnå sikre stillinger, der svarer til deres kvalifikationer. Atavisterne – som i mere traditionelle klasseteorier ville gå under arbejderklasse eller underklasse, og som *Tragedie* og *Yarden* kan siges at skildre – er “tilbøjelige til at lytte til hadske stemmer” (2017, 11), der skyder skylden for de usikre tider på migranter og minoriteter. Progressivisterne tager afstand fra disse højrenationale stemmer, og det ses på den måde, hvordan prekariatets fraktioner vender sig mod hinanden frem for mod de strukturer, der skaber deres fælles usikkerhed.

Forud for Standing adresserede Pierre Bourdieu de arbejdsløse og løst ansattes politiske mobiliseringsproblem: “The unemployed and the casualized workers, having suffered a blow to their capacity to project themselves into the future, [...] are scarcely capable of being mobilized” (Bourdieu 1998, 83). Dette forårsages også af arbejdsmarkedets konkurrencemekanismer og de prekariseredes “struggle of all against all”, der forhindrer solidaritet (s. 84). Netop Bourdieu kan supplere Standing i forståelsen af prekariatets splittelsestendenser. Som litteraten Nicklas Freisleben Lund påpeger i artiklen “De fremtidsløse tager ordet” om prekariatet i dansk samtidslitteratur, har Standing primært økonomisk kapital for øje i sin definition af prekariatet (s. 29). Lund pointerer, at også forskelle i kulturel og social kapital mellem prekariatets fraktioner medfører forskellige vilkår og former for udsathed, hvil-

ket er grundlæggende i Bourdieus klassesetænkning (s. 30). Derudover kan en ufaglært med manuelt arbejde og en akademiker i et kreativt erhverv have svært ved at identificere sig med hinanden, idet førstnævnte typisk ikke har samme grad af kulturel og social kapital at trække på som sidstnævnte. Desuden kan de være fremmede for hinanden pga. vidt forskellige normer og værdier, hvilket kan indfanges af Bourdieus habitusbegreb: individers klassebestemte, socialiserede subjektivitet, der er bestemmende for opfattelsen og vurderingen af kulturelle dispositioner, f.eks. inden for smag, krop og sprog (Bourdieu 1987). Bourdieus begrebsapparat skal i mine analyser bruges til at undersøge, hvordan værkerne fremstiller forskelle i social og kulturel kapital og habitus som anledning til splittelse i prekariatet.

En af Bourdieus arvtagere, den britiske sociolog Beverley Skeggs, argumenterer for, at negative repræsentationer af arbejderklassen i det 21. århundredes Vesten blev et af de midler, som middelklassen brugte for at forhindre arbejderklassens tilegnelse af anerkendelse og magt (s. 96). Eksempelvis devaluerer middelklassens blik arbejderklassekroppen som excessiv, vulgær og udisciplineret, mens middelklassekroppen omvendt ofte fremstilles som selvbehersket, ren og fornuftstyret (s. 99-103). Skeggs' teoretisering af dette middelklasseblik skal skærpe mine analysers forståelse af romanernes valoriserende blikke på den prekære manuelle arbejder og de splittelser, disse blikke er udtryk for.

Tragedie plus tid gange ni: Velfærdsdanmark som fantasme

Tragedie plus tid gange ni handler om fortælleren Kenneths ustabile og hårde arbejde på bl.a. slagteri og dambrug i en udsigtsløs livsbane. Romanen er en viderebearbejdelse af *Tragedie plus tid* fra 2015, og i bogens kolofon forklarer forfatteren denne omstændighed, idet han også peger på romanens autofiktive islæt: "Årsagen til, at jeg valgte at udbygge tragedien, var, at jeg stadig var i den" (s. 136).

Romanen begynder ellers med landidyl i Hobro, hvor tvillingerne Kenny (antageligt jeget som barn) og Adam er på sommerferie hos deres bedsteforældre. Alt er i harmoni; de er på dyrskue, hvor de får lov at spise så mange røde pølser, de kan, og alle børnene får førstepræmien for deres respektive kæledyr. Her i første kapitel, 'DEN DANSKE SOMMER', erindrers Kenneth tilsyneladende sin barndoms Nordjylland, mens han som fortæller står uden for handlingen i et tredjepersonsperspektiv. Men et narrativt element bryder med erindringsformen: Samtidig med, at objekter som en drejeskivetelefon og en krone til at købe drikke for indikerer, at det fortalte forløb foregår i sidste fjerdedel af det 20. århundrede, indikeres det også, at den samme sommer foregår i år 2015, hvor Hobro er i "en stemning af eufori" over det lokale fodboldholds første superligasæson og racerkøreren Tom Kristensens hjemkomst (s. 9). På den måde falder to fortalte tider ind over hinanden – billederne af Hobro i 1970-80'erne og 2015 blandes – og dette brud på tidens logik giver erindringen et imaginært og upålideligt præg. Dette afslører landidyllen som drømmeagtig og uvirkelig. Idyllens overdrev synes at illudere til en naiv forestilling om en poleret lykketilstand i et sommerligt og solidarisk velfærdsdanmark, hvilket også afspejles i kapitel titlen, 'DEN DANSKE SOMMER', der nikker ironisk til højstemte besyngelser af 'du danske sommer' som hos f.eks. Thøger Larsen. Med de fortalte

tiders uorden opstiller introkapitlet velfærdsstatens ideal om fordeling af solidaritet og sikkerhed til alle som noget, der måske engang havde realitet, men i dag er et fantasme. Denne degeneration spejles også i romanens videre skildring af Kenneths sociale deroute, der præges af individualisme og isolation.

Ingen solidaritet

Barndommens landidyl afløses således brat af slagteriets brutalitet i det næste kapitel:

“ Han er smurt ind i blod og lort, ham, der afliver kreaturerne. Jeg ved ikke, hvad han hedder, han siger aldrig noget i pauserne, stirrer for det meste tomt ud i luften, som om det er lykkedes ham at finde et helle i det hele, mellem blod, lort, kollegaer og ledelse. (s. 17)

At man ikke kender hinandens navne og nødigt taler sammen, er sigende for arbejdsfællesskabet på slagteriet, og det samme er fortællerstemmens køligt konstaterende ligestyrelighed over for afliveren. Citatet eksemplificerer også, hvordan romanen stiller karakterernes livsvilkår til skue ved at sammenstille dem med dyr; Kenneth er her 31 år og arbejder som ufaglært med at vakuumpakke kød – et monotont og opslidende arbejde – mens han på siden forinden blev præmieret for sin vædderkanin på barndommens dyrskue. Og nok er der kontrast mellem dyrskuet og slagteriet, men man kan samtidig sige, at det sidste forudsætter det første. Helt konkret forudsætter den lykkelige danske sommers fortæring af røde pølser en industri for slagting og salg af dyrekroppe, der, som romanen viser, betjenes af mennesker på samfundets bund, som ikke selv har del i det sommerlige velvære, og som med Butler kan siges at være unddraget anerkendelse og beskyttelse i form af f.eks. rimelige arbejdsvilkår.

Kenneth og kollegerne bliver underbetalt af slagteriets ejere, der opnår store profitter af deres slid. Og i beskrivelserne af arbejdspladsen er Kenneth anslagsvist bevidst om, at han og kollegerne udgør et kollektivt, underkuet ‘vi’: “det hele er galt, kødet vælter ind, der er ikke noget af hverken det, jeg tænker eller siger, der kan bruges, vi er maskiner på maks., der ikke kan følge med, vi er ikke mennesker” (s. 20). Men denne bevidsthed om et muligt fællesskab af prekære kroppe, for hvilke grænsen mellem menneske, dyr og maskine er udvisket, betyder dog langt fra, at Kenneths sympati entydigt ligger hos kollegerne:

“ Nu står vi igen og udfører akkordarbejde for en latterlig lav timeløn, og Ole er en idiot, fordi han ikke er mødt, og Sjællænder kommer konstant vraltende ind ude fra kartoneringen, nærmest i kapgang, fordi han ikke kan følge med, [...] han er her på løntilskud, tjener måske fem kroner mere i timen til firmaet end de få kroner, de reelt giver ham i løn. Han er ikke pengene værd. (s. 19)

Selvom Kenneth deler vilkår med Sjællænder, synes hans blik på ham at være præget af den neoliberale anerkendelsesnorm, som Butler taler om, hvor individets værd er bestemt af evnen til at imødekomme markedets og arbejdsgiverens fordringer. I stedet for at se på Sjællænder med forståelse betragter Kenneth

ham med firmaets øjne ud fra en kynisk, økonomisk rationalitet. Fra denne synsvinkel fremstår Sjællænder som hæmmende for firmaets profitmaksimering, og på den måde blotlægges neoliberalismen som grundlag for en individualisme, der forhindrer identifikation og empati, selv mellem mennesker med fælles, dårlige vilkår.

Fraværet af solidaritet mellem de prekære er gennemgående i romanen. Der er intet reelt kollegialt sammenhold, og da slagterne står til at skulle gå ned i løn og derfor holder "fagligt møde", ser Kenneth og de andre timelønnede til med ligegyldighed og hån: "vi kan ikke lade være at more os over måden, de gamle taler på, og deres problem har umiddelbart heller ikke noget med os at gøre, vi er jo bare på timeløn, vi spiller Røvhul imens" (s. 43). I romanen har det manuelle prekariats individer fælles økonomiske vilkår som ifølge Standing, men igennem kollegerens apati overfor spørgsmål om hinandens såvel som deres egne vilkår afviser romanen enhver mulighed for mobilisering som en klasse *for sig*; kollektiv agens er udelukket, splittelsen er komplet.

Forfatterblikket på den prekære arbejderkrop

Kenneth er forfatterspire, og selvom han er i samme båd som kollegerne økonomisk, afføder hans skriveevner en ressourcemæssig distance til dem, der viser sig i det blik, han retter mod dem:

“ Sjællænder er uden for pædagogisk rækkevidde, der er ikke noget af det, vi siger til ham, der når frem, [...] han har ikke blik for konsekvenserne, og når jeg ser mig omkring, så ser jeg det samme i de andre her, slagterne, der pukler løs, uagtet at de kender effekten af det hårde slid på deres kroppe, de er fysisk nedslidte, før de når halvtreds, de drikker over en bred kam og er aggressive, det er pengepungen, der bestemmer, og de har kun deres liv og kroppe at give til gengæld for noget at fylde i den. (s. 30)

I citatets første del giver Kenneth udtryk for arbejdspladsens generelle neoliberalt prægede syn på de af kollegerne, der ikke kan følge med markedets og arbejdsgiverens fordringer. Men derefter retter han blikket mod kollektivet og beskriver dem som uintelligente, aggressive og behovstyrede i lighed med Skeggs' pointe om middelklasseopfattelsen af arbejderklassen. I citatet er det den prekære, men kulturelt ressourcestærke forfatter, der ser på de kulturelt ressourceløse. Men Kenneths blik synes samtidig at være delt mellem en implicit social indignation over de arbejds-vilkår, som han også selv er underlagt, og en distanceret mangel på indføling. Hans beskrivelse og forståelse af de andre når nemlig ikke længere ind end selve overfladen – de arbejdende kroppe – og han tillægger dem herudfra egenskaber, han ikke ser hos sig selv; de er irrationelle og delvist selvforskyldt prekære.

Forfatterfortællerens udsigelsesposition taget i betragtning synes det at være selve skriften som kulturel kapital, der skaber denne distance. Kenneth har en refleksionsevne, som han ikke tillægger sine kolleger, og hans på én gang solidariske og usolidariske blik på den prekære arbejderkrop afspejler således de forskelle i kulturel kapital, der besværliggør samhørighed mellem så forskellige medlemmer

af prekariatet som ufaglærte slagteriarbejdere og forfatterspirer uden fast indkomst (hvor Kenneth har et ben i begge lejre).

Som forlængelse af Kenneths ambivalente blik på sine kolleger fungerer den skrift, han producerer med udgangspunkt i erfaringen af prekært liv, heller ikke entydigt som et forsøg på at skabe forståelse for sine klassefællers erfaringer. Samtidig med at skriften giver mulighed for indsigt i de skildrede vilkår, kan den også ses som en objektgørelse af kollegernes prekaritetserfaringer. Som litteraterne Jon Helt Haarder, Peter Simonsen og Camilla Schwartz skriver: "Litteraturen kan nok skabe en fornemmelse af at prekariatet får mæle, men indgår altid også i en distribution af ulighed hvad angår udsathed. Dette synes også at gælde selvom forfatterfortælleren [...] skriver på et førstepersons perspektiv indefra" (Haarder, Simonsen et al., 191). Umiddelbart lader en autofiktiv forankring til at legitimere et værks fremstilling af social nød, idet forfatteren selv har erfaret det skildrede. Der viser sig imidlertid et problem i, at selve skrivningen implicerer en forskel i habitus, kulturel kapital og dermed i grad af prekaritet mellem den skrivende og de beskrevne, og i at det blik, teksten anlægger på de beskrevne, kan udfordre repræsentationens legitimitet.

Idet beskrivelsen af kollegernes vilkår og tilværelser ligger til grund for, at Kenneth selv om muligt kan forlade det opslidende arbejde på slagteriet, bliver skriften et individuelt opstigningsprojekt. Men i overensstemmelse med romanens resignerede tone bliver skriften ingen vej til sikkerhed eller et mere prestigefyldt arbejdsliv for Kenneth. Han ender på førtidspension, hvilket kan få det til at fremstå som om, at velfærdsstaten alligevel redder dagen. Men Kenneth er først blevet grebet af det sociale sikkerhedsnet, da det er for sent, da han allerede er nedslidt på arbejdsmarkedet.

Yarden: Arbejderkroppen som grundlag for solidaritet

Yarden er en autofiktiv roman af Kristian Lundberg, der oplever at falde fra det kreativt arbejdende prekariat til det manuelle, som han troede at have forladt for altid. Han kan pludselig ikke forsørge sig selv og sin søn som forfatter og freelance litteraturkritiker og tager derfor ufaglært løsarbejde på havnen i Malmø. Fortællingen drejer sig om Kristians tretten måneder i firmaet Yarden, hvor han for en lav timeløn arbejder med at vaske og flytte biler. Han og de andre løsarbejdere overvåges og mistænkeliggøres af deres chefer, der truer med kollektiv afstraffelse for det mindste fejltrin. Deres løn- og arbejdsvilkår er ustabile, og deres økonomiske fremtidshorisont er usikker, fordi firmaet kan skalte og valte med løsarbejderne.

For Kristian medfører klasserejsen på tværs af prekariatet en følelse af ikke at høre til: "Min klasserejse fik mig til at svæve frit i luften. Jeg tilhørte ingen og ingenting" (Lundberg, 92). Ud fra denne splittelse åbner fortællingen for spørgsmålet om, hvorvidt Kristian kan tale på det manuelt arbejdende prekariats vegne, eller om han med *Yarden* blot beskriver sin egen virkelighed, når de kulturelle forskelle mellem ham selv og de prekære andre synes så markante.

Hvor Kenneth i *Tragedie* langt fra tematiserer teksten som et forsøg på at skabe samhørighed, henviser Kristian direkte til et mål om at skabe solidaritet mellem og med sine klassefæller: "Jeg sender dette ud som et nødblus i natten, en raket af stjerner og farvede lys mod den tilsværtede himmel for at sige at jeg er her, at I

kan komme nu, at vi kan samle os” (s. 60). Teksten skal skabe en bevidsthed om et klassefællesskab ved at indbefatte en intersubjektiv, kropslig erfaring af at leve prekært – som her karakteriseret ved en fælles træthed og uro: “Arbejdet er sig selv så tungt og meningsløst at det er svært ikke at være solidariske med hinanden. Vi er ligeværdige, taler samme sprog, lever med den samme træthed og uro” (s. 109).

Lundberg bruger altså skriften til at skabe genkendelse mellem prekariatets individer og anerkendelse af dem hos (middelklasse)læseren. Med denne betragtning lægger jeg mig i forlængelse af den norske litterat Kristina Leganger Iversen, der i sin tolkning af Lundbergs *Vi är de döda, nu snart* trækker på den feministiske teoretiker og litteraturforsker Hortense Spillers’ argument om, at “the flesh gives empathy” (Iversen, 165). Kødets og dets sansninger kan være fundament for empati, fordi dets sårbarhed er et almenmenneskeligt erfaringsgrundlag, der er primært i forhold til alle andre forskelle såsom sociale, juridiske og politiske. Iversen argumenterer for, at man kan “lokalisere eit potensiale for ein radikal solidaritet i kjøttet, for sjølv om kroppar er ulike, i alle sine trekk og funksjonsvariasjonar, så er kjøttet likt: Dei grunnleggande erfaringane av smerte og nyting er felles for menneske” (s. 166). I *Yarden* fungerer beskrivelsen af den fælles erfaring af kropslig prekaritet som et korrelat til empati, der skal trumfe alle øvrige forskelle, såsom etnisk herkomst eller kulturel kapital, der forårsager splittelse i prekariatet. Dette argument kan også styrkes af litteraten Magnus Nilssons lignende pointe om, at *Yardens* fortæller “tries to show how ethnic categories obscure experiences of class injustice, particularly through the insistence that workers’ economic and social conditions create an underlying homogeneity that counters ethnic divisions” (s. 235). Ifølge Nilsson reagerer Lundberg på, at der i offentlig svensk debat er sket en nedtoning af klasseforskelle til fordel for andre identitetskategorier, f.eks. etnicitet, og at dette bidrager til at skjule det potentielle klassefællesskab mellem kulturelt forskellige, men lige økonomisk udsatte individer. Som jeg vil vise, søger Lundberg at fremskrive et fællesskab af værdige prekære arbejderkroppe på tværs af deres identitetsmæssige forskelle.

Solidaritet til trods

Ligesom i *Tragedie* bliver det hårde manuelle arbejdes dehumanisering i *Yarden* synliggjort gennem sammenstillinger med dyr: “Det sker stadig oftere at jeg tænker at jeg befinder mig langt fra menneskeligheden; at jeg lever i en verden af skadedyr” (s. 26). Dette selvforhold, hvor Kristian føler sig som et skadedyr, synes også skabt af et udefrakommende middelklasseblik på arbejderne som væmmelige og værdiløse, hvilket viser sig i en scene, da en kollega på et lager giver Kristian et par arbejdshandsker, når chefen ikke vil: “Efter den tredje dag uden handsker får jeg et brugt par af en arbejdskammerat. Han siger: ‘De behandler jer som dyr’” (s. 98). Dette blik symbolske vold søger Kristian at modarbejde ved at beskrive arbejderne som humane, rationelle og ansvarlige: “Værdighed. Gavmildhed. Solidaritet. Vi er mennesker. Vi arbejder” (s. 56).

Men Kristian peger også på, at “vi lever af at æde hinanden” (s. 26). Dette henviser til en konkurrencetilstand, hvor alle er imod alle om at få tildelt arbejdstimer.

Det at vinde i konkurrencen medfører skyldfølelse: “Jeg ved at jeg har taget en andens plads; at jeg gennem mit arbejde, min beredvillighed, hvis man vil udtrykke det sådan, har tvunget en ansat ud, en person som pludselig er blevet overflødig. En arbejdskammerat” (s. 14). Konkurrencetilstanden, hvor de prekære spilles ud imod hinanden, fremstår på den måde som en forhindring for solidaritet mellem ‘arbejdskammeraterne’, fordi utrygheden, som udbredes, gør dem til “systemets vogtere” (s. 52).

Med internaliseringen af konkurrencelogikken flyttes arbejdernes blikke også væk fra de strukturer, der reelt skaber usikkerhed, og hen mod kollegerne eller indvandrerne, der tager job på havnen: “Anders plejer at standse bussen ved H-hegnet, rulle vinduet ned og brøle ud mod de vældige lastskibe: ‘I fandens filipinos!’ [...] Man kan se på lang afstand hvor meget de fryser” (s. 20). Med Standing kan man her tale om den atavistiske fraktion i prekariatet, som bebrejder ‘de fremmede’ for deres udsathed og således er med til at polarisere prekariatets fraktioner. Kristians blik modstiller sig imidlertid dette fremmedhad, idet han i citatet bemærker, hvordan de filippinske arbejdere ‘fryser’, ligesom Kristian selv og de andre etniske svenskere på Yarden gør: “Klasse. Tilhørsforhold. At fryse. Vi som er på Yarden deler hinandens skæbne” (s. 31). Denne frysen underbygger således en delt kropslig erfaring af udsathed på tværs af etnicitet, herkomst og kultur, og på baggrund af hvilken teksten søger at opbygge solidaritet. Men den solidaritet, som løsarbejderne i glimt viser hinanden, er som sagt udfordret, og for Kristian viser der sig et yderligere problem: selve skriften.

Imellem klasser

Under en hård opvækst i Malmøs fattigste kvarterer søgte Kristian tilflugt på biblioteket, hvor han læste ihærdigt og efterhånden opbyggede en kulturel kapital, der tillod ham social opstigning. Men med klasserejsen nedad igen fornemmer Kristian, at hans skrivearbejde kun var til låns, og at han uundvigeligt tilhører Yardens monotone arbejde:

“Jeg kommer til at arbejde på Yarden i mere end et år. [...] Ikke træt af ordene, ikke længsel efter noget andet, kun som en konklusion på mit eget liv, mit klassetilhørsforhold. [...] Det kan altid ses på os. [...] Vi kommer alligevel aldrig til at få lov at tilhøre det vi stræber efter. (s. 38)

Klassetilhørsforholdet kan ‘altid ses på os’ og er således indskrevet i kroppen i lighed med Bourdieus begreb om habitus. Men selvom der måtte være en fælles habitus i det manuelle prekariat, som Kristian også tilskriver sig selv, er han alligevel delvist fremmed for de andre i kraft af sin kulturelle kapital: “At arbejde med bygningsstilarter og samtidig blive forundret over rytmen i Stagnelius’ digte [...] – nej, det gik virkelig ikke an” (s. 32). Hans litterære faglighed har tilladt ham adgang til prestigefyldte områder som medier og litteraturmiljøer, hvilket udgør en ressourcemæssig forskel mellem ham og kollegerne. Det tager ham derfor også et halvt år at overbevise dem om, at han ikke er på Yarden for at samle skrivestof på deres bekostning, men at han er ligeså ressourcefattig på økonomisk og social kapital som dem.

Alligevel forbliver der et problem ved Kristians kulturelle kapital og derigennem tekstens mulighed for at repræsentere romanens prekære andre. I romanens afsluttende scene møder Kristian en gammel ungdomsven, Rolle, der kommer fra samme miljø som Kristian og er slemt alkoholiseret, ligesom Kristian var i sine unge år. Rolle siger, at han har læst alle Kristians bøger og spørger i et bebrejdede tonefald, hvorfor Kristian aldrig har skrevet om ham. Han spørger også, hvad Kristian skriver på nu: "arbejde [...] og hvad det gør med os, om at være fattig, om hvordan det var omkring Värnhemstorget, om min mor," svarer Kristian (s. 151-52). Man kunne tro, at beskrivelser af deres delte sociale vilkår og erfaringer ville appellere til Rolle, men hans reaktion er: "Ærligt talt, Kristian, hvem fanden interesserer sig for det?" (s. 152). Med Rolles udeblivende interesse for *Yardens* temaer synes romanen at problematisere, hvorvidt Kristian formår at tale for de prekære andre eller blot fortælle sin egen personlige historie. Et sted i romanen står der: "Jeg burde skrive. [...] jeg burde skabe et sted hvor alle de sprogløse fik mulighed for at tale" (s. 68). Men selve Kristians kulturelle kapital og skrivning fremstår i kraft af kollegernes afstandtagen og Rolles reaktion som en forhindring for at skabe et sådant tekstligt rum med *Yarden*.

Udgang: Prekær stil

En litterær betragterposition lader til altid at forudsætte en vis afstand og forskel mellem den skrivende og de beskrevnes sociale nød (Haarder, Simonsen et al.; Gemzøe, 140). Trods deres modsatrettede valoriseringer af de prekære andre kan både *Tragedie* og *Yardens* betragterpositioner synes at være problematiske i forhold til at repræsentere prekariatet; både Kenneths betragterposition, hvor han i en vis forstand forsøger at skrive sig ud af prekariatet med baggrund i sine og andres erfaringer, og Kristians, hvor han forsøger at skrive sig tilbage ind i, samle og skabe forståelse for det manuelle prekariat, han én gang har forladt. Men selv hvis en autofiktiv tekst ikke umiddelbart synes at opnå en inkluderende klasserepresentation, kan teksten stadig siges at aktivere et solidaritetsfremmende potentiale. *Tragedie* gør ikke et forsøg på solidarisk opbyggelighed (modsat *Yarden*), men præges af en resigneret tone og et ikke-indfølelse blik på de prekære andre. Dette kan siges at være et eksempel på Peter Simonsens begreb om prekær stil. I sin analyse af Helle Helles *Ned til hundene* identificerer Simonsen fortælleren som

“ en upålidelig førstepersonsfortæller med et meget snævert syn på sig selv og sine omgivelser, og [forfatteren] sætter læseren på arbejde med at forestille sig de prekære liv som fortælleren, der selv lever prekært, omgiver sig med og interagerer med, men ikke rigtig kan leve sig ind i. Dermed gengiver fortælleren noget, som måske unddrager sig representation, men fordi der i romanen gøres så tydeligt opmærksomt på, at fortælleren er mærkeligt både involveret i og distanceret fra det fremstillede, netop formår at sætte ord på og give læseren erfaringen af, hvad det vil sige at leve prekært. (Simonsen, 67-68)

Hvis vi overfører denne pointe til *Tragedies* fortæller, kan Kenneths begrænsede forståelse af kollegerne siges at få deres prekærterfaringer til at fremstå som noget,

der unddrager sig repræsentation, hvorved forsøget på virkelighedsnær gengivelse af de andre bliver skrøbeligt, upålideligt eller prekært. Selve fortællerens begrænsede forståelse af de prekære andre – værkets prekære stil – åbenbarer således for læseren, hvordan de andres erfaringer er noget svært tilgængeligt, vi som middelklasselæsere og medmennesker må forsøge at leve os ind i og forstå.

At det antageligt er virkelige menneskers erfaringer, som skildres i *Tragedie*, kan umiddelbart synes at gøre repræsentationen objektgørende, idet den distancerende skildring af de prekære andre potentielt kan være grundlag for individuel social opstigning for forfatteren. Men trods den autofiktive forankring bør vi ikke læse jegets beskrivelser af de prekære andre som Kenneth Jensen – den empiriske forfatter – reelle opfattelse af de empiriske kolleger, men snarere som led i værkets prekære stil, der med Simonsens ord tjener til at “gengive, hvordan det må være at være medlem af prekariatet og være udsat for andre, bedrevidende og bedresnakkende klassers blikke” (ibid. 74). Læsningens sensibilitet for den prekære stil kan altså åbne for en forståelse af romanens skildringer som en indirekte fordring om social forståelse af de prekære.

En lignende, men ikke tilsvarende prekær stil gør sig gældende i *Yarden*. Kristian fremstår ikke som en upålidelig fortæller, men stilen kan for så vidt godt kaldes prekær, idet romanen indirekte sætter spørgsmålstegn ved dens egen evne til at fremskrive et fælles erfaringsgrundlag for prekariatet. I romanens epilog når Kristian også til erkendelsen, at “jeg kan ikke fortælle alles historie? Nej, bestemt ikke. Jeg fortæller min” (Lundberg, 157). Dette strider imod hans tidligere tanke om at få alle de sprogløse til at komme til orde. Frem for en altinkluderende repræsentation af prekariatet må *Yarden* ses som en subjektivt positioneret klasseskildring, og værkets prosalyriske stil signalerer da også et konkret jeks og ikke et kollektivt heles erfaringshorisont. *Yardens* prekære stil består således fremdeles i værkets påpegnings af skriften som udtryk for de kulturelle uligheder og splittelser mellem prekariatets fraktioner, samt i værkets subjektive udsigelsesposition og form, der potentielt begrænser tekstens evne til dækkende at repræsentere hele prekariatet.

Denne artikel har søgt at bidrage til forskningen i skandinavisk litteratur om prekariatet ved at lægge sig i forlængelse af Simonsen og afdække anvendelser af prekær stil for at fremhæve dette som en central samtidslitterær tendens. Dette er gjort ud fra analyser af to værker, hvis ambivalente og begrænsede blikke på de prekære andre udgør prægnante eksempler på samtidslitteraturens måde at tolke, problematisere og lade læseren leve sig ind i prekariatets klasseerfaringer. Artiklen har derudover vist, at *Tragedie* og *Yarden* fremstiller en nutidig skandinavisk klassevirkelighed, hvor særligt dehumanisering karakteriserer det manuelle prekariats usikre arbejdsliv efter velfærdsstatens svækkelse, hvor arbejdsfællesskaber mangler samhørighed og præges af neoliberale anerkendelsesnormer, og hvor der findes dybe kulturelle identifikationskløfter imellem dem, der ellers burde holde sammen på baggrund af delte økonomiske, arbejdsmæssige og kropslige vilkår. Endelig har analyserne demonstreret, hvordan en sensibilitet for teksters blikke på klassemarkører som krop og kultur kan lede til forståelse af det prekariat, der i kraft af dets splittelse kalder på netop forståelse.

Litteratur

- Blendstrup, Jens (2016): *Slagterkoner og bagerenker*, København: Samleren.
- Bourdieu, Pierre (1987): "What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups", i *Berkeley Journal of Sociology* 32, s. 1-17.
- Bourdieu, Pierre (1998): *Acts of Resistance – Against the Tyranny of the Market*, New York: The New Press.
- Butler, Judith (2015a): *Krigens rammer – Hvornår er livet sorgbart?*, København: Arena.
- Butler, Judith (2015b): *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Cambridge: Harvard University Press.
- Elstad, Lotta (2017): *Jeg nekter å tenke*, Oslo: Flamme Forlag.
- Gemzøe, Anker (2018): "Formaliteter og forvildelser – Hvis det er i Helle Helles forfatterskab", i *Spring* 43, s. 130-146.
- Haarder, Jon Helt, Peter Simonsen et al. (2018): "Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra? In the Ghetto med Kristian Bang Foss, Morten Pape, Yahya Hassan, Karina Pedersen og prinsesserne fra blokken", i *Edda* 3/105, s. 185-202, DOI 10.18261/issn.1500-1989-2018-03-02
- Iversen, Kristina Leganger (2016): "Skuld, sorg og solidaritet – Kristian Lundbergs *Vi är de döda, nu snart* som politisk sorgarbeid", i Elisabeth Oxfeldt (red.): *Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en globaliseringstid*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 151-171.
- Jensen, Kenneth (2017): *Tragedie plus tid gange ni*, København: Gyldendal.
- Knudsen, Helge (2015): "Hårde tider for arbejdslivet på vej til Norden", i *Arbejderen*, 14. august 2015.
- Lund, Nicklas Freisleben (2016): "De fremtidsløse tager ordet – Klasse, prekariat og velfærdskritik i dansk samtidsprosa", i *Passage* 76, s. 27-39.
- Lundberg, Kristian (2014): *Yarden – En fortælling*, Roskilde: Batzer & Co.
- Marx, Karl (1974): *Karl Marx: Skrifter i udvalg – Den tyske ideologi heraf hele Feuerbachsfnittet, Filosofiens elendighed uforkortet*, København: Rhodos.
- Nilsson, Magnus (2016): "The Representation of Class in Post-Industrial and Multicultural Sweden: Aesthetic-Political Strategies in Kristian Lundberg's *Yarden*", i Jenny Björklund & Ursula Lindqvist (red.): *New Dimensions of Diversity in Nordic Culture and Society*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 230-245.
- Risager, Bjarke Skærlund (2015): "Prekæritet og prekariat – Sociologisk diskussion og politisk aktivisme", i *Slagmark* 71, s. 45-60.
- Simonsen, Peter (2017): "Prekarisering og prekært arbejdsliv i Helle Helles roman, *Ned til hundene* (2008)", i *Tidsskrift for arbejdsliv* 1.19, s. 63-77.
- Skeggs, Beverley (2004): *Class, Self, Culture*, London: Routledge.
- Standing, Guy (2014): "The Precariat", i *Contexts* 4.13, s. 10-12.
- Standing, Guy (2017): *Prekariatet – den farlige nye klasse*, København: Informations Forlag.
- Zeuthen, Nikolaj (2018): *Buemundet guitarfisk – en prekær komedie*, København: Rosinante & Co.